

Knihá sedmá

1. A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na témže místě a vidí jedině dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni jest nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Dobře.

Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, přečnívající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, jak se podobá, mluví, druzí pak mlčí.

Divný jest ten tvůj obraz a divní věžňové.

Podobní nám, odpověděl jsem; neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Jak by také uviděli, když jsou nuceni držeti po celý život hlavu bez pohnutí?

A co předměty nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Ovšemže.

A kdyby mohli vespolek rozmlouvatí, jistě by mysleli, že těmi jmény, která dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečné předměty.

Nutně.

A což kdyby to vězení odráželo od protějška i ozvěnu? Kdykoli by promluvil někdo z přecházejících nosičů, nemyslíš, že by pokládali za původ toho hlasu jedině právě ten přecházející stín?

Při Diovi, dozajista.

- c U takových lidí tedy, děl jsem, by veskrze za pravdu neplatilo nic jiného než stíny těch umělých věcí.

Docela nutně.

- Nuže pozoruj, jak by to asi bylo s jejich vyproštěním a vyléčením z pout a nerozumnosti, kdyby se jim ho přirozeně dostalo, a to takto. Jeden z nich jest vyproštěn z pout a přinucen náhle vstátí a otočiti šíji a jíti a hleděti vzhůru ke světlu. Z toho všeho by cítil bolest a pro mžitky v očích nebyl by schopen dívati se na ony předměty, jejichž stíny tenkrát viděl: co by asi řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tenkrát viděl jen přeludy, nyní však že zří správněji, jsa mnohem blíže skutečnosti a obrácen k předmětům skutečnějším, a kdyby ho nutil, ukazuje mu na každý z přecházejících předmětů, odpovídati na otázku, co to jest? Nemyslíš, že by byl v nesnázích a domníval se, že věci, které tehdy viděl, byly pravdivější než ty, které mu jsou nyní ukazovány?

Mnohem pravdivější.

- e 2. Nuže, a kdyby ho docela nutil hleděti do světla samého, že by ho bolely oči a že by se obracel a utíkal k tomu, nač se dovede dívati, a měl za to, že toto jest vskutku zřetelnější, než co se mu ukazuje?

Tak jest.

- Kdyby pak jej někdo odtamtud násilím vlekl tím drsným a příkrým východem a dříve ho nepustil, až by ho vyvlekl na světlo sluneční, zdalipak by při tom vlečení netrpěl bolesti a nevzpouzel se, a když by přišel na světlo, zdalipak by jeho oči, zalité září, mohly viděti něco z toho, co by mu nyní bylo jmenováno skutečným světem?

Jistě ne, aspoň ne hned.

- Ano, myslím, že by potřeboval si zvyknouti, kdyby chtěl uviděti, co jest nahoře. A nejprve by zíral nejsnáze na stíny a potom na obrazy lidí i ostatních předmětů zrcadlící se na vodních plochách, později pak na ty předměty samy; dále pak by snesl pohled na tělesa nebeská a na samu oblohu snáze v noci, kdy by se díval na světlo hvězd a měsíce, než ve dne na slunce a sluneční světlo.

Jak by ne?

Konečně pak, myslím, byl by s to, aby popatřil na slunce, ne na jeho obrazy ve vodě nebo na nějaké jiné ploše, nýbrž na ně samo o sobě na jeho vlastním místě, a aby se podíval, jaké jest.

Nutně.

A potom již by si o něm učinil úsudek, že ono jest, co způsobuje roční počasí a oběh roků a všechno spravuje ve viditelném světě, a že jest nějak původcem i všeho toho, co viděli tam dole. c

Patrně, že by k tomu potom došel.

A což když si vzpomene na své dřívější obydlí a na tamější vědění a tehdejší své spoluvězně, nemyslíš, že by sám sebe pokládal za šťastného pro tu změnu, oněch pak by litoval?

Ba jistě.

A jestliže měli tehdy mezi sebou zavedeny nějaké pocty a pochvaly a dary pro toho, kdo by nejbystřeji viděl přecházející stíny a nejlépe si pamatoval, které z nich obyčejně chodily napřed, které pozadu a které pospolu, a podle toho byl nejschopnější předpovídati, co přijde, sotva by asi cítil po tom touhu a záviděl těm, kterým se u oněch dostává poct a mocných postavení; naopak jistě by mu bylo, jak praví Homér, že by tuze rád chtěl „jako nádeník sloužiti jinému, muži nemajetnému“¹³⁵ a raději by cokoli zakusil, než aby měl ony nejasné představy a oním způsobem žil; či nemyslíš? d

Tak jest, odpověděl, myslím, že by raději všeho zakusil, než aby žil oním způsobem. e

Uvaž i toto, děl jsem. Kdyby takový člověk sestoupil nazpět a posadil se na totéž místo, zdali by se mu oči nenaplňily tmou, když by náhle přišel ze slunce?

Ba jistě.

Tu pak, kdyby zase musel posuzovati ony stíny o závod s oněmi, kteří zůstali stále vězni, dokud má mžitky před očima a dříve, než by se mu oči uklidnily – a toto zvykání by netrvalo zrovna krátce –, zdalipak by nebyl k smíchu a zdali by se o něm neříkalo, že přišel z té cesty nahoru se zkaženým zrakem a že to nestojí ani za pokus choditi tam nahoru? A kdyby se někdo pokoušel je vyprošťovati z pout a vésti nahoru, zdalipak by ho nezabili, kdyby ho nějak mohli rukama uchopiti a zabítí? 517

Dozajista.

3. Tento tedy obraz, milý Glaukóne, připojme celý k tomu, co bylo řečeno nahoře: prostor jevící se zraku jest jako ten žaláří přibýtek a světlo ohně v něm hořícího je síla slunce; k tomu pokládej výstup nahoru a dívání se na věci nahoře za vzestoupení duše do pomyslné oblasti a nechybiš se mého mínění, když si je přeješ slyšeti. Bůh sám ví, zdali jest pravdivé. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatřuje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest o ní souditi, že ona jest všemu původcem všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytla lidem pravdu a rozum; ji musí spatřiti ten, kdo chce rozumně jednati, ať v soukromí, ať v obci.

Souhlasné mínění mám i já, ovšem pokud tu mohu mluviti.

- Nuže tedy, děl jsem, utvoř si souhlasné mínění i v této věci a nediv se, že ti, kdo došli až tam, nechtějí se starati o lidské věci, nýbrž jejich duše spějí vždy vzhůru a tam chtějí dlíti; to jest zajisté přirozené, jestliže se má ta věc podle vyloženého obrazu.

Ovšem, že to jest přirozené.

- A dále se stává, že člověk, který přijde od dívání na věci božské do lidské bídy, neumí se zde chovati a jeví se velmi směšným, kdykoli jest nucen, dokud ještě špatně vidí a dříve, nežli si sdo-statek zvykl přítomné tmě, na soudech nebo někde jinde zápasiti o stíny práva nebo o obrazy vrhající ty stíny a potýkati se o ně s názory lidí, kteří spravedlnosti samé nikdy nespátřili: myslíš, že to jeho chování je něco divného?

Ani dost málo to není divné.

- 518 Naopak, děl jsem, rozumný člověk by pamatoval, že jsou dva druhy poruchy zraku, vznikající ze dvojí příčiny, když totiž přecházíme ze světla do tmy a ze tmy do světla. Tu pak uznáv, že totéž se děje i s duší, nesmál by se nerozvázně, kdykoli by uviděl, že některá jest zmatena a nedovede se na něco dívati, nýbrž přihlížel by k tomu, zdali přichází ze světlejšího života, a proto jest od nezvyklosti omráčena tmou, či jde ze stavu velké nevědomosti do světlejšího prostředí a jest naplněna třpytem většího jasu; tu pak by jistě tuto nazval šťastnou pro její stav a život, druhé pak by

politoval; a kdyby se jí chtěl smáti, byl by jeho smích méně směšný a pochopitelnější nežli smích, který by si činil z duše přicházející shora ze světla.

Ba věru, zcela správně mluvíš.

4. Je-li toto pravda, musíme si tedy učiniti o těch věcech takovéto mínění: že vzdělání není něco takového, za jaké je někteří jeho učitelé vyhláší. Říkají totiž, že do duše, ve které není vědění, oni je vkládají, jako by vkládali zrak do slepých očí.

Ano, to říkají.

Avšak nynější naše přemýšlení ukazuje, že jako nebylo možno oči obracet ke světlu od tmy jinak než zároveň s celým tělem, tak také že jest s celou duší otáčeti od proměnného dění tuto mohutnost obsaženou v duši každého a ústrojí, kterým člověk nabývá poznání, až nabude takové síly, že vydrží se dívat na jsoucno a na nejjasnější ze jsoucna; to pak jest podle našeho tvrzení dobro. Ano?

Ano.

Tedy výchovné umění by záleželo v otáčení právě tohoto ústrojí takovým způsobem, aby se provedlo co nejsnáze a s největším zdarem, nikoli v tom, aby tomu ústrojí zjednálo schopnost viděti; tu schopnost již má, ale není správně obráceno a nehledí, kam by mělo: provést tento obrat, v tom záleží jeho úkol.

Podobá se.

Tu pak ostatní ctnosti, které bývají jmenovány a přičítány duši, zdají se býti jaksi blízké vlastnostem tělesným – neboť vskutku napřed v duši nejsou a teprve později bývají do ní vštěpovány zvykem a cvičením –, avšak ctnost rozumného myšlení náleží zcela jistě něčemu, jak se podobá, božstějším, co své schopnosti nikdy neztrácí, ale podle směru, kterým jest obráceno, stává se užitečným a prospěšným, nebo naopak neužitečným a škodlivým. Či sis ještě nikdy nevšiml u lidí, o kterých se říká, že jsou sice špatní, ale chytří, jak pronikavě se dívá ta jejich duše a bystře vidí skrz naskrz to, k čemu jest obrácena? Ta patrně nemá špatného zraku, ale jest nucena sloužiti špatnosti, takže čím bystřeji hledí, tím více zla páše.

Ovšemže.

b Avšak kdyby tato schopnost takovéto přirozenosti hned z mlá-
dí byla ořezávána a zbavena těch jakýchsi olověných koulí, nále-
žejících do rodu proměnného dění, které k ní přirůstají naplňová-
ním žaludku a rozkošnictvím i požitkářstvím toho způsobu a pak
obracejí dolů zrak duše – kdyby se toho zbavila a obracela se
k věcem pravdy, také ty by zcela bystře viděla – tatáž schopnost
týchž lidí – právě tak, jako vidí ty věci, ke kterým jest nyní
obrácena.

Podobá se pravdě.

c A což tohle se nepodobá pravdě, ba nevyplývá nutně z před-
cházejícího, že by nikdy nemohli dokonale obec spravovati ani
lidé nevzdělaní a pravdy neznalí, ani ti, kteří by byli necháváni až
do konce v samém vzdělávání? Oni proto ne, že nemají v životě
jednoho cíle, ke kterému má směřovati všechno jejich konání
soukromé i veřejné, druzí pak proto, že dobrovolně nebudou činni
v praktickém životě, domnívajíce se, že ještě zaživa mají svůj
pravý domov na ostrovech blažených.

Pravda.

d Náš pak úkol, děl jsem, zakladatelů obce, jest násilím přivésti
lidí nejlepších přirozeností k té nauce, kterou jsme v předešlém
nazvali největší, aby totiž uviděli dobro a vystoupili po oné cestě
vzhůru, a když by tam vystoupili a sdostatek je uviděli, nedovolo-
vati jim to, co se nyní dovoluje.

Co to?

Aby tam zůstávali a zdráhali se sestupovati nazpět k oněm
vězňům a neměli podílu v trudech a počtách u nich obvyklých, ať
jsou nicotnější nebo vážnější.

Pak to bude od nás nespravedlivé, když učiníme, aby vedli
horší život, ač by jim bylo možno vésti lepší?

e 520 5. Zapomněl jsi zase, příteli, že zákon nepečuje o to, aby se
jedna třída v obci měla obzvláště dobře, nýbrž usiluje o to, aby
tento stav nastal v celé obci; proto sjednocuje občany přemlou-
váním a i nucením působí, aby si vespolek udíleli z toho, co pro-
spěšného by jednotlivci dovedli pro celek dělati, a sám dělá
v obci takové muže, nikoli aby dopouštěl každému oddávati se

osobním zálibám, nýbrž aby jich sám užíval jakožto pouta mezi občanstvem.

Pravda; ano, na to jsem zapomněl.

Nuže hled', Glaukóne, že ani neublížíme našim filosofům, nýbrž budeme k nim mluvití spravedlivě, když je budeme nutiti, aby pečovali o ostatní a střežli jich. Řekneme jim totiž: filosofové, kteří se vyskytují v ostatních obcích, právem jsou osvobozeni od námah veřejné činnosti; neboť tam vyrůstají sami od sebe bez vůle ústavy platné v každé z nich a jest správné, že co jest samorostlé a neděkuje nikomu za pěstování, že také nemá chuť někomu spláceti pěstovné; avšak vás jsme vypěstovali my jako v úlech za správce i krále ve prospěch nás samých i ostatní obce a jste lépe i dokonaleji než oni vychováni a spíše schopni zabývatí se obojí činností. Musí tedy po řadě každý sestoupiti do příbytku ostatních a zvykati si viděti v temnu; neboť až si zvyknete, budete tisíckrát lépe než oni viděti a poznávati všechny jednotlivé obrazy, co jsou a co představují, protože jste uzřeli pravdivé skutečno krásna, spravedlnosti i dobra. A takto správa obce bude nám i vám skutečností a ne zdáním, jako tomu jest nyní u většiny obcí spravovaných od lidí, kteří vespolek bojují o stíny a sváří se o vládu, jako by to bylo nějaké veliké dobro. Avšak pravda má se snad jistě takto: ve které obci mužové k vládě určení mají nejméně chuti vládnouti, ta jest zcela jistě nejlépe a nejsvorněji spravována, ale ta, která dostane vládce opačné, naopak.

Ovšemže.

Nuže myslíš, že naši chovanci, slyšíce toto, nás neuposlechnou a nebudou chtít střídavě po řadě se účastniti prací v obci, všecken pak ostatní čas bydliti pospolu v neposkvrněné oblasti?

Nemožno, pravil; vždyť spravedlivý to dáme úkol jim, mužům spravedlivým. Jistě pak každý z nich bude přistupovati k vládě jako k nezbytnosti, právě naopak než nynější vladaři v jednotlivých obcích.

Ano, neboť jest tomu, příteli, takto: jestliže otevřeš mužům určeným k vládě život lepší, než jest vláda, jest možno, aby se ti uskutečnila obec dobře spravovaná; neboť v té jediné budou vlásti lidé opravdu bohatí, ne zlatem, nýbrž tím, čím má být bohat

spokojený člověk, životem dobrým a rozumným. Pakli však přistupují k veřejné činnosti žebráci a lidé lačňející po soukromém obohacení, domnívajíce se, že odtamtud musí uchvacovati to blaho, pak ta dokonalá ústava není možná; neboť stává-li se vláda předmětem bojů, hubí taková domácí a vnitřní válka jak původce samy, tak i ostatní obec.

Jistá pravda.

- b Nuže znáš nějaký jiný život pohrdající veřejnými úřady kromě života opravdové filosofie?

Při Diovi, nikoli.

Jistě pak jest třeba, aby se o vládu ucházeli lidé do ní nezamilovaní; nebude-li tomu tak, strhne se boj mezi žárlivými soky.

Jak by ne?

Nuže, které jiné lidi budeš nutiti, aby se ujímali stráže obce, než ty, kteří nejlépe rozumějí zásadám nejlepší politiky a na druhé straně znají jiné hodnoty a lepší život než život politiků?

Žádné jiné.

- c 6. Chceš-li tedy, budeme teď zkoumati, jakým způsobem se takoví mužové v obci zrodí a jak je lze vyvésti na světlo, tak jako podle pověstí někteří vystoupili z Hádu vzhůru mezi bohy.

Jakpak bych nechtěl?

To by, jak se samo sebou rozumí, nebyl jen tak „noc nebo den“ jako při hře střepinami,¹³⁶ nýbrž obrat duše z jakéhosi nočního dne do dne opravdového, na cestu ke jsoucnu, již nazveme pravou filosofií.

Ovšemže.

- d Není-li tedy třeba zkoumati, která z nauk má takovou moc?

Jak by ne?

Která by to tedy byla, Glaukóne, nauka, jež by táhla duši od proměnného dění ke jsoucnu? Přitom si hned vzpomínám: neřekli jsme, že jest nezbytně třeba, aby se tito mužové v mladém věku cvičili pro válku?

Ano, řekli jsme.

Musí tedy nauka, které hledáme, míti v sobě vedle onoho znaku i tento.

Co to?

Aby nebyla neužitečná mužům bojovníkům.

Ovšem, to jest třeba, ač je-li to možné.

V gymnastice pak a v mūsice jsme je vzdělávali už výše.

Tak jest.

A gymnastika se bezpochyby zabývá tím, co vzniká a hyne, neboť dozírá na rozvoj a hynutí těla.

Patrně.

To by tedy nebyla nauka, které hledáme.

Ne.

Ale snad umění mūsické, jak jsme o něm dříve vyložili?

Ano, to bylo protějškem gymnastiky, pamatuješ-li se, a vzdělávalo strážce svými zvláštními vlastnostmi, dávajíc jim svou harmonií jakousi souladnost, nikoli vědění, svým rytmem pak eurytmii, a majíc i ve slovesných skladbách jakési jiné zvláštnosti, s těmito příbuzné, a to jak v bájích, tak v skladbách bližších pravdě; ale nauky vedoucí k něčemu takovému, jako ty nyní hledáš, nebylo v něm žádné.

Velmi správně, odpověděl jsem, mi to připomínáš; vskutku nemělo nic takového. Než, dobrý Glaukóne, která by to byla taková nauka? Neboť technická zaměstnání ukázala se nám tuším všechna všedními.

Jak by ne? Avšak která ještě jiná zbývá nauka kromě mūsiky, gymnastiky a technických zaměstnání?

Nuže, děl jsem, nemůžeme-li postihnouti již nic jiného kromě těchto oborů, chopme se některého z těch činitelů, které pronikají všemi.

Čeho to?

Jako jest například to společné, čeho užívají všechna umění i všechno myšlení a vědění – čemu se také každý musí především učiti.

Co jest to?

Taková maličkost, děl jsem, rozeznávati jedno, dvě a tři; nazýváme pak to obecně znalostí čísel a počtů. Či není tomu s těmito věcmi tak, že každé umění a každá věda jest nucena míti v nich účast?

Ba věru.

e

522

b

c

- Zdalipak ne i umění válečnické?
Zcela nutně.
- d Věru aspoň v tragédiích ukazuje pokaždé Palamédés Agamemnona jako velmi směšného vojevůdce. Či sis nevšiml, jak Palamédés tvrdí,¹³⁷ že když vynalezl počty, že stanovil řady tábora před Iliem i spočetl lodi a všechno ostatní, tak jako by to předtím nebylo spočítáno a jako by pravděpodobně Agamemnon nevěděl, ani kolik má noh, když neuměl počítati? A přece, co si myslíš, jakýpak by to byl vojevůdce?
Tuze divný, kdyby to byla pravda.
- e 7. Jistě tedy uložíme válečníku jako nezbytnou nauku, aby dovedl počítati a vyznal se v číslech?
Zcela jistě, má-li jen dost málo rozuměti taktice nebo spíše má-li vůbec býti člověkem.
A myslíš si o této nauce totéž co já?
Co to?
- 523 Podobá se, že náleží mezi obory, které přirozeně vedou k rozumovému poznání a kterých hledáme, že však nikdo jí správně neužívá, totiž její svrchované schopnosti přiváděti ke jsoucnu.
Jak to myslíš?
Pokusím se ti objasnit své mínění. Podívej se spolu se mnou, jak rozeznávám sám u sebe obory podle toho, zdali vedou řečným směrem, či ne, a pak k tomu přisvědč, nebo to odmítni, abychom i zde jasněji uviděli, zdali jest tato věc taková, jak mi jí ukazuje mé tušení.
Ukaž.
- b Ukazuji tedy – vidíš-li –, že některé věci v oboru smyslových vjemů nevyzývají rozumu, aby se na ně podíval, protože jsou vnímáním samým dostatečně rozhodovány, kdežto jiné jej k tomu vším způsobem vybízejí, protože vnímání samo nepodává žádného zdravého výsledku.
Patrně míníš, co se ukazuje z dálky a co jest nakresleno jen v hrubých obrysech.
Neuhodl jsi dobře, co myslím.
Co tedy myslíš?

Vjemy nevolajícimi rozumu na pomoc myslím ty, které současně nepřecházejí ve vjemy opačné; které však přecházejí, o těch soudím, že vyzývají rozum, protože vjem ukazuje stejně dobře tak i naopak, ať už přichází zblízka, nebo zdáli. Takto však spíše poznáš, co myslím. Tohle by například byly tři prsty, malík, druhý a prostřední.

Ano.

Tedy měj za to, že je vidíme zblízka a že tak o nich mluvím. Nuže uvažuj o nich takhle.

Jak?

Každý z nich se jeví jistě jako prst a po této stránce není rozdíl, aťsi jej vidíme uprostřed či na kraji, aťsi jest bílý nebo černý, ať tlustý nebo tenký a tak dále. Neboť ve všech těchto případech není nucena duše průměrných lidí se otázati rozumu, co vůbec jest prst; neboť zrak jí tu nikde neoznámí, že by byl prst zároveň něco opačného než prst.

Ovšemže ne.

Takový vjem by tedy pravděpodobně nebyl podnětem vyzývajícím a budícím rozumové myšlení.

Pravděpodobně.

Ale jak tomu jest s jejich velikostí a malostí? Zdalipak tu zrak určitě vidí a nic mu na tom nezáleží, je-li to prst prostřední nebo krajní? A zdalipak právě tak určitě vnímá hmat tloušťku a tenkost nebo měkkost a tvrdost? A zdalipak ostatní smysly neukazují takové vlastnosti nedostatečně? Nebo není-li výkonnost každého z nich taková, že předně smysl určený pro tvrdost jest nutně určen i pro měkkost a že podává duši zprávy vnímaje tvrdé i měkké, jako by to bylo jedno?

Tak jest.

Není-li tedy nutno, tázal jsem se, že v takových případech jest duše zase v nesnázích, co asi jest to tvrdé, co jí tento vjem oznamuje, když totéž nazývá i měkkým, a při vjemu lehkého a těžkého, co jest to lehké a těžké, když oznamuje těžké jako lehké a lehké jako těžké?

To jsou pro duši jistě podivné zprávy a potřebují prozkoumání.

Přirozeně tedy, děl jsem, v takovýchto případech pokouší se duše zkoumati, vyzývají nejprve na pomoc uvažování¹³⁸ a rozumové myšlení, zdali jest každá z oznamovaných věcí jedna, či zda to jsou věci dvě.

Jak by ne?

Jestliže se tedy jeví jako dvě, každá z nich se jeví jako něco jiného než druhá a jakožto jedna.

Ano.

Jestliže pak jest každá z obou jedna a obě dohromady dvě, rozum pojme ty dvě věci jakožto různé; neboť věci neodruženě by nepojímal jako dvě, nýbrž jako jednu.

Správně.

Také zrak viděl veliké a malé, ale ne odděleně, nýbrž jako něco splynulého. Pravda?

Ano.

Pro ujasnění pak tohoto jevu byl dále i rozumové myšlení přinuceno podívati se na veliké a malé, ale ne jako na věci splynulé, nýbrž jako na odloučené, opačné než zrak.

Pravda.

Nuže, nedostáváme zde první podnět k otázce, co vlastně jest to velké a malé?

Zcela jistě.

A tak tedy jsme nazvali jedno pomyslným, druhé pak viditelným?

d Zcela správně.

8. Nuže, to také jsem právě chtěl říci slovy, že jedny vjemy dávají pobídku rozumovému myšlení, druhé však ne, pokládaje za pobádavé ty vjemy, které vstupují do vědomí zároveň se svými opaky, kdežto ty, které tak nevstupují, za vjemy rozumu nebudící.

Teď tomu arci již rozumím a soudím také tak.

Nuže tedy, ke kterým z obojích náleží podle tvého mínění číslo a pojem jednoho?

To nedovedu posouditi.

e Jen uvažuj podle předcházejících myšlenek. Jestliže pojem jednoho může být sám o sobě určitě viděn nebo některým jiným smyslem chápán, nebyl by činitelem vedoucím k pojmu jsoucnos-

ti, právě jako jsme řekli o prstu; pakli však zároveň s ním jest pokaždé viděti nějakou jeho protivu, takže se jeví právě tak jedním jako jeho opakem, tu by již bylo potřebí rozhodčího a v takovém případě by nutně duše stála před záhadou a byla by nucena hledati, uvádějíc v sobě do chodu činnost myšlenkovou, a tázati se, co vlastně jest jedno jakožto pojem: takovým způsobem náležela by nauka o jednom mezi činitele vedoucí a obracející k zírání na jsoucno. 525

A vskutku má pohled na ně v nemalé míře tento účinek; neboť totéž vidíme současně jako jedno i jako nesčíslné množství.

Jestliže tomu tak jest při čísle „jeden“, není-li tomu právě tak i se všemi čísly?

Jak by ne?

Avšak veškeré počtářství a veškerá nauka o číslech se zabývá oborem čísla.

Zajisté.

Tento pak jeví se činitelem vedoucím ku pravdě.

Vynikajícím způsobem.

Náleží tedy, jak se podobá, mezi nauky, kterých hledáme; neboť válečníku jest nutno naučiti se tomu pro taktiku, filosofovi pak, protože musí vybřednouti z proměnného dění a dosáhnouti jsoucna, sice by se nikdy nestal myslitelem.

Tak jest.

Avšak náš strážce jest válečníkem i filosofem.

Ovšem.

Bylo by tedy vhodné, Glaukóne, zavést tu nauku zákonem jako povinnou a přiměti ty, kteří mají zastávati největší úkoly v obci, aby se oddávali počtářství a pěstovali je ne po způsobu neodborníků, nýbrž tak, až by rozumem samým dospěli k nazírání na přirozenost čísel; necvičili by se v něm jako kupci nebo kramáři pro kupování a prodávání, nýbrž pro válku a pro usnadnění obratu duše samé od proměnného dění ku pravdě a jsoucnu.

Velmi krásně to pravíš.

A věru teď také poznávám po tomto výkladu o početní nauce, jak pěkná jest to nauka a nám k našemu účelu mnohonásobně užitečná, jestliže se jí někdo zabývá pro poznání, a ne pro kupčení.

Jakým to způsobem?

Tak, jak jsme právě vykládali, že silně táhne duši kamsi vzhůru a nutí ji rozprávěti o číslech samých, nikterak se nespokojujíc, kdyby někdo v rozpravě podával duši čísla s těly viditelnými nebo hmatatelnými. Víš asi, jak odborní matematici se smějí,¹³⁹ kdyby se někdo pokoušel pojem jednotky v myšlenkách dělit, a odmítají to; naopak jestliže ty jej rozložíš v kousky, oni to znásobí, dávajíce pozor, aby se o jednotce nikdy neobjevilo, že není jednotka, nýbrž množství částí.

Jistou pravdu mluvíš.

526 Co tedy myslíš, Glaukóne, kdyby se jich někdo otázal: „Podivní mužové, o jakých to číslech rozmlouváte, ve kterých jest taková jednotka, jak vy ji uznáváte, jedna každá každé jiné rovná a ani dost málo se nelišící a neobsahující v sobě žádné části?“ Co myslíš, že by odpověděli?

Podle mého mínění to, že mluví o těch číslech, která jsou přístupná jedině myšlení a s kterými nelze jinak nic dělati.

Vidíš tedy, příteli, že ta nauka jest nám podle všeho vskutku nutná, protože, jak patrně, nutí duši, aby užívala samého rozumového myšlení k dosažení samé pravdy?

Zajisté, to činí velmi důrazně.

A což, všiml sis už toho, že rození počtáři mívají takřka ke všem naukám bystré schopnosti a že také lidé tupého nadání, jestliže se jim dostane vzdělání a cviku v tomto oboru, i kdyby nezískali žádného jiného prospěchu, přece všichni pokračují v tom, že se stávají bystřejšími, než původně byli?

Tak jest.

c A věru, jak se domnívám, těžko bys našel více oborů, které způsobují při učení a cviku větší námahu než tento.

Jistě.

Tedy ze všech těchto důvodů nelze pominouti této nauky, nýbrž musí v ní býti vzdělávání nejnadanější lidé.

Souhlasím, odpověděl.

9. To bychom tedy měli jednu věc; podívejme se nyní na druhou, s touto související, zda snad ta se nám hodí.

Na kterou to? Myslíš snad měřictví?

Právě to, odpověděl jsem.

Pokud se vztahuje k válečnictví, patrně, že se nám hodí; neboť d
jde-li o táboření a obsazování míst a srážení i rozvinování vojska
a vůbec o všechny jiné způsoby, kterými sestavují vojenské sbory
jak v bitvách samých, tak na pochodech, byl by tu veliký rozdíl,
je-li vojevůdce znalý měřictví, či ne.

Avšak k takovýmto účelům by jistě stačila jen malá část měřic-
tví a počtů; ale jest třeba zkoumati jeho větší a dále jdoucí díl, e
má-li snad nějaký význam pro onen náš cíl, pro to, aby usnadnil
spatřiti ideu dobra. Ten význam má pak podle našich slov všech-
no, cokoli nutí duši obracet se k onomu místu, na kterém jest
nejblaženější ze jsoucna, jež má duše vším způsobem spatřiti.

Správně mluvíš.

Nuže tedy, jestliže geometrie donucuje zahleděti se na jsouc-
nost, hodí se nám, pakli na dění, nehodí se.

Tak jest.

Tu pak nám nepopřou, kdo se jen dost málo vyznají v měřictví, 527
že povaha této vědy jest právě opačná než jsou řeči mluvené při
od těch, kteří se jí zabývají.

Jak to?

Mluví patrně velmi směšně a uboze; neboť mají za to, že jsou
prakticky činní a pro praxi činí všechny své výklady, a v tom
smyslu mluví, že sestavují čtyřúhelníky a vedou rovnoběžky i na-
nášejí délky, a takovým způsobem užívají i všech jiných výrazů,
kdežto pravý účel, proč jest veškerá ta nauka pěstována, jest b
poznání.

Ovšemže.

A ještě něco, o čem jest třeba se dohodnouti.

O čem to?

Že to poznání má předmětem věčné jsoucno, ale ne to, co
časem vzniká a zaniká.

O tom není sporu, odpověděl; měřické poznání zajisté se týká
věčného jsoucna.

Jest to tedy, přáteli, činitel vedoucí duši k pravdě a způsobující
filosofické myšlení, abychom pozdvihli vzhůru, co nyní máme
nepříslušně obráceno dolů.

- Ano, co možná největší činitel.
- c Tedy jest co možná nejvíce ukládati, aby se občané v tvé Kalipoli¹⁴⁰ žádným způsobem nevzdalovali měřictví. Vždyť i vedlejší účinky toho oboru jsou nemalé.
- Které?
- Jednak ty, které jsi sám uvedl, význam pro válečnictví, jednak také, jak víme, i vzhledem k lepšímu vnímání všech nauk bude nesmírný rozdíl, zdali se kdo zabýval měřictvím, nebo ne.
- Jistě nesmírný.
- To tedy učiníme druhým povinným předmětem pro mladé lidi?
- Ano.
- d 10. A což na třetí místo abychom položili hvězdářství? Či se ti nezdá?
- Arciže, neboť míti bystřejší smysl pro doby měsíců i roků hodí se nejen rolníku a plavci, nýbrž neméně i vojevůdci.
- To je dobré, děl jsem, jak se podle všeho bojíš obecného mínění, aby se nezdálo, že zavádíš nauky neužitečné.¹⁴¹ Zatím však tu jde o věc ne nepatrnou, ale těžko uvěřitelnou, že totiž těmito naukami se čistí a znovu zažihá zvláštní ústrojí duše, hasnoucí a znečišťované působením ostatních zaměstnání, ústrojí, jehož záchrana jest cennější nad záchranu tisíce očí skutečných: neboť jedině jím možno viděti pravdu. Nuže, kdo jsou tohoto mínění, těm se bude tvá řeč nesmírně líbiti, kdo však nemají o této věci ponětí, budou to pravděpodobně pokládati za planá slova, neboť tu nevidí ještě jiného prospěchu, který by stál za řeč. Uvaž
- e 528 tu tedy hned, s kterým z těchto dvou druhů lidí mluvíš; možná také, že snad ani s jedním, ani s druhým, nýbrž vedeš tu rozpravu hlavně sám kvůli sobě, ale ovšem dopřáváš i jinému vzítí z ní, možno-li, nějaký prospěch.
- Ano, to si volím, vykládati i tázati se a odpovídati většinou sám kvůli sobě.
- To tedy učíš krok dozadu; neboť právě teď jsme nesprávně vzali, co následuje po měřictví.
- Jak to?
- Že jsme po ploše vzali hned těleso v pohybu, dříve než jsme
- b je vzali samo o sobě, kdežto správné jest po druhém rozměru

bráti po řadě třetí rozměr. To pak jest patrně krychle a co má hloubku.¹⁴²

Tak jest; ale to, Sókrate, není, jak se zdá, ještě uvedeno ve vědeckou soustavu.

Ta věc má dvojí příčinu; jednak že žádná obec nemá toho oboru ve vážnosti, a proto jest v něm při jeho obtížnosti slabě pracováno, jednak že lidé v něm pracující potřebují vůdce, bez něhož by nedospěli k výsledku; toho však lze stěžít naléztí a pak, i kdyby se našel, pěstovatelé tohoto oboru, jak tomu nyní jest, by ho ve své domýšlivosti neposlouchali. Kdyby však celá obec měla ten obor ve vážnosti a účastnila se toho vůdčího úkolu, jednak by tito poslouchali, jednak soustavným i usilovným pěstováním by se jasně ukázala pravá podstata této vědy; neboť i nyní, přestože jest v nevážnosti a bývá komolena jak od většiny lidí, tak také od takových svých pěstovatelů, kteří nemají pochopení, v čem záleží její užitečnost, přece, vítězíc svou silou nad těmito všemi okolnostmi, pro svůj půvab se vzmáhá a nebylo by nic divného, kdyby její otázky byly osvětleny.

Ba jistě jest v tom neobyčejný půvab. Než pověz mi ještě jasněji, co jsi právě říkal. Geometrií ti byl patrně obor zabývající se plochou.

Ano, odpověděl jsem.

Po něm jsi pak mluvil nejprve o hvězdářství, ale později jsi od toho ustoupil.

Čím více spěchám, abych všechno rychle probral, tím více se zdržuji; následuje totiž po řadě vykládati o přírůstku třetího rozměru, ale protože jest jeho zkoumání ve stavu tak ubohém, přeskočil jsem jej a mluvil jsem hned po geometrii o astronomii, která se týká pohybu těles.

Správně.

Na čtvrté tedy místo mezi naukami položme astronomii, předpokládajíc, že ta věda, která jest nyní opomíjena, již tu jest, bude-li se obec o ni zajímati.

Pravděpodobně, odpověděl. A co se týče tohoto tvého pokárání, Sókrate, jako bych chválil astronomii ze špatného stanoviště, nyní ji chválím po tvém způsobu; neboť každému, jak se mi zdá,

529

jest zřejmo, že právě ona nutí duši dívati se vzhůru a vede od věcí pozemských tam výše.

Možná, že každému jest to zřejmé, vyjma mne; mně se tak nezdá.

A jak tedy?

Astronomie, jak se jí nyní zabývají ti, kteří ji pozdvihují k filosofii, podle mého mínění zcela obrací zrak dolů.

Jak to myslíš?

- Zdá se mi, odpověděl jsem, že máš sám nevšední ponětí o podstatě nauky o tom, co jest nahoře; podobá se totiž, že i kdyby někdo si prohlížel výzdobu stropu a s hlavou nazad nachýlenou nabýval nějakých poznatků, že bys jeho pozorování pokládal za pozorování rozumem, a nikoli očima. Snad tedy jest tvé mínění správné a mé pošetilé. Já totiž zase nemohu uznati, že by některá jiná nauka obracela duševní zrak vzhůru nežli ona, jejímž předmětem jest jsoucno a neviditelné; a jestliže někdo se pokouší nabýti poznání o něčem přístupném smyslům – ať již se dívá s otevřenými ústy nahoru, nebo se zavřenými dolů –, pravím, že takový člověk by nikdy nenabyl poznání – neboť žádná z takových věcí nepřipouští vědění – a že jeho duše se nedívá nahoru, nýbrž dolů, i kdyby při tom zkoumání ležel na zádech, pluje buď po zemi nebo na moři.*
- b
- c

11. Zasloužený trest mě stihl, pravil Glaukón; věru právem jsi mě pokáral. Ale jak sis to myslel, že by se mělo astronomii učiti jinak, než se jí nyní učí, má-li z toho učení vzejíti prospěch ve věci, o kterou nám jde?

- Takto, odpověděl jsem. Poněvadž jsou tyto pestré ozdoby nebes vytvořeny na něčem viditelném, myslíme si o nich, že jsou sice z věcí viditelných nejkrásnější a nejdokonalejší, že však jsou o mnoho nedokonalejší než jsoucna pravdivá, než dráhy, které ve vzájemném poměru vykonává skutečná rychlost a skutečná pomalost v opravdovém čísle a veskrze opravdových podobách a kterými unášejí i to, co v nich jest obsaženo; ta jsoucna lze vskutku postihnouti jen rozumem a myšlenkou, zrakem však nikoli. Či myslíš, že ano?*
- d

Nikoli.

Nuže tedy, této pestrosti na obloze jest užívati jen za příklady pro poznávání obrácené k oněm vyšším věcem, podobně jako kdyby někdo připadl na obrazce a modely vynikajícím způsobem nakreslené a vypracované od Daidala nebo některého jiného umělce. Při pohledu na takové věci člověk znalý geometrie by si bezpochyby pomyslel, že jsou provedeny velmi krásně, že však by bylo směšné vážně je zkoumati s tím úmyslem, aby v nich člověk postihl pravdu rovnosti nebo dvojnásobnosti nebo některého jiného poměru. 530

Jak by to nebylo směšné?

Nuže nemyslíš, že tentýž dojem bude míti skutečný astronom při pohledu na dráhy hvězd? Jistě si učiní mínění, že i nebe samo, i co na něm jest, bylo od tvůrce světa¹⁴³ tak zařízeno, jak nejkrásněji jen možno taková díla zaříditi; avšak co se týče poměru noci ke dni a těchto k měsíci a měsíce k roku a ostatních hvězd ke slunci a měsíci i k sobě navzájem, jistě asi bude pokládati za pošetilého toho, kdo by se domníval, že tyto pochody – pochody věcí hmotných a viditelných – se dějí stále týmž způsobem, bez jakékoli úchyly, a pošetilostí mu bude vším způsobem hledati, jak by se postihla jejich pravda. b

Věru, zdá se mi tak, když tě nyní poslouchám.

Tedy i astronomií budeme se zabývati právě tak jako geometrií, že si z nich budeme bráti podněty k dalšímu myšlení, avšak tělesa nebeská necháme býti, chceme-li účast v opravdové astronomii učiniti rozumný prvek své duše z neužitečného užitečným. c

To ukládáš jistě mnohem složitější práci, než jak se nyní astronomie provozuje.

Myslím, že i ostatní úkoly dáme týmž způsobem, má-li naše zákonodárná činnost přinésti nějaký prospěch.

12. Než můžeš snad uvésti ještě některou jinou vhodnou nauku?

Nemohu, odpověděl, aspoň ne tak hned.

Pohyb, děl jsem já, má podle mého mínění více druhů než jeden. Všechny vyjmenovati dovede snad odborník; pokud však jsou patrné i nám, jsou dva. d

Které to?

Vedle tohoto astronomického pohybu jeho protějšek.

Který?

Podobá se, děl jsem, že jako jsou stvořeny oči pro pozorování hvězd, tak že jsou uši stvořeny pro vnímání harmonického pohybu v hudbě, a tyto vědy že jsou vespolek nějak příbuzné; tak tvrdí Pythagorovci a my, Glaukóne, s tím souhlasíme. Či jak?

Tak jest.

- e Nuže tedy, poněvadž jest to těžká úloha, budeme se jich vyptávat, jak vykládají o těch otázkách a zdali ještě něco jiného mimo toto; sami však budeme při všem tom stříci svého stanoviště.

Jakého?

- 531 Aby se nám naši příští chovanci nezačínali učit z toho oboru něčemu jen nedokonale a tak, že by to stále nespělo tam, kam má všechno dospívati, jak jsme právě mluvili o astronomii. Či nevíš, že i s naukou o harmonii dělají také tak? Zde zase totiž měří mezi sebou slyšené souzvuky a tóny a takto se trdí, zrovna tak jako astronomové, prací nedocházející konce.

Boží vědí, a jak směšným způsobem; mluví o jakémsi „zhušťování“¹⁴⁴ a přiklánějí uši, jako by chtěli v sousedství uloviti nějaký hlas, a přitom jedni tvrdí, že slyší ještě uprostřed jakýsi zvuk a to že jest nejmenší interval, jímž třeba měřiti, druzí však to popírají a tvrdí, že obě struny znějí již stejně: jedni i druzí stavějí uši před rozum.

- b Ty myslíš, děl jsem, ty výtečníky, kteří trápí struny a natahují je na kuličky jakoby na skřípec; aby se však ten obraz dále nerozváděl – jak dopadají rány tepátkem, jak se na struny žaluje, jak zase struny zapírají a se vychloubají –, upouštím od toho obrazu a prohlašuji, že nemyslím tyto lidi, nýbrž ony, kterých, jak jsme právě řekli, se budeme ptáti na harmonii. Dělají zajisté totéž c jako ti hvězdáři; hledají totiž čísel obsažených v těchto slyšených souzvučích, ale nevystupují výše k základním otázkám, aby se podívali, která čísla jsou harmonická a která ne a proč.

To jest arci nadlidská práce, co pravíš.

Ale jistě užitečná k vyhledávání krásného a dobrého, kdežto kdyby byla prováděna jiným způsobem, byla by neužitečná.

Podobá se.

13. Podle mého mínění tedy, dospěje-li bádání ve všech těchto probraných oborech k jejich vzájemnému společenství a přibuzenství a utvoří se celkový soud o tom, co mají společného, přispívá jejich pěstování velkou měrou k tomu, co chceme, a námaha na ně vynaložená není neprospěšná; nestane-li se tak, jest neprospěšná. d

I já tak tuším. Ale jest velmi těžký úkol, o čem tu mluvíš, Sókrate.

Ta předehra myslíš anebo co? Či nevíme, že tohle všechno jsou jen přehery k vlastní písni, již jest třeba se naučiti? Vždyť přece snad nemyslíš, že by znalci těchto věcí byli již dobrými dialektiky. e

To ne, při Diovi, leda velmi málo z těch, s kterými jsem se setkal.

Avšak jest snad možno, že ti, kteří nejsou schopni podati a přijmouti logickou myšlenku, budou někdy věděti něco z toho, co jest podle nás potřeba věděti?

Ani to ne.

Nuže, Glaukóne, není tohle již ta píseň sama, kterou provádí dialektická činnost? Ta jest přístupna jen rozumu, ale jejím napodobením jest síla zraku, která, jak jsme pravili, začíná hleděti již na samy živočichy a na samy hvězdy a konečně i na samo slunce. Tak také kdykoli se někdo přičiňuje dialektickou činností beze všech smyslových vjemů usuzováním dospěti k samé podstatě každé věci a neustane dříve, než samým rozumovým myšlením postihne samu podstatu dobra, ocitá se na samém vrcholu pomyslna, právě tak jako onen tehdy na vrcholu světa viditelného. b

Zcela jistě.

Nuže, nenazýváš tuto cestu dialektikou?

Jak by ne?

To vyproštění z pout, děl jsem, a obrácení od stínů k předmětům a ke světlu i výstup z podzemí na slunce a ta věc, že tam sice ještě nelze hned se dívati na živočichy a rostliny a světlo sluneční, zato však na stíny jsouceny a jejich božské odrazy na vodách, a nikoli jen na stíny napodobenin, vrhané světlem, které jest samo také takovou napodobeninou proti samému slunci – právě tento c

účinek má veškeré to zabývání se obory, které jsme probrali: přivádí nejlepší část v duši k dívání na nejlepší mezi jsoucny, právě tak jako onde nejbystřejší ústrojí těla k dívání na nejjasnější předmět ve světě hmotném a viditelném.

d Co se mne týče, přijímám to. Arci zdá se mi, že jest veskrze těžké to přijmouti, na druhé však straně zase, že jest těžké to nepřijmouti. Přece však – vždyť to nejsou řeči určené jenom pro přítomnou chvíli, nýbrž třeba se k nim i později často vraceti – dejme tomu, že tomu tak jest, jak jest nyní tvrzeno, a přistupme již k písni samé i proberme ji tak, jak jsme probrali předešlou. Pověz tedy, jaký jest smysl dialektického umění, z jakých druhů se skládá a které jsou dále jeho cesty; neboť to by byly již, jak se podobá, e cesty vedoucí právě tam, kde by byl pro příchozího jako odpočinek od cesty a konec putování.

533 To již, milý Glaukóne, nebudeš s to, abys dále sledoval – ačkoli co na mně jest, by nebyl nedostatek dobré vůle – ani by to nebyl již jen obraz toho, o čem mluvíme, co bys uviděl, nýbrž pravda sama, ovšem jak se aspoň mně jeví –, zdali však ve shodě se skutečností, či ne, o tom již nesluší rozhodovati; ale že to má vskutku nějakou takovou podobu, to lze tvrditi. Pravda?

Ovšem.

Zajisté pak i to, že jediná síla dialektiky by to mohla objeviti člověku znalému oborů právě probraných, jiná cesta však že není možná?

I to sluší se tvrditi.

b Také tohle nám nikdo nepopře, když řekneme, že jest jakási jiná metoda, která se snaží při všem postihovati vědeckou cestou samu podstatu každé jednotlivé věci. Avšak všechny ostatní obory mají předmětem buď mínění lidí a žádosti, nebo různé způsoby vznikání a skládání, nebo jsou všechny obráceny k ošetřování rostoucího a složeného; co pak se týče zbývajících, o kterých jsme pravili, že se poněkud dotýkají jsoucna, geometrie a věd s ní souvisejících, vidíme, jak se jim jenom ve snu cosi zdá o jsoucnu, c ve skutečnosti však nejsou schopny ho spatřiti, dokud nechávají nedotčeny státi předpoklady, kterých užívají, nemožouce jich vědecky odůvodniti. Neboť komu jest počátkem to, čeho nezná,

a konec i části střední má spleteny z toho, čeho nezná, jak by bylo možno, aby soulad takovýchto složek stal se kdy věděním?

Nijak, odpověděl.

14. Nuže, děl jsem, jedině dialektická metoda, odklízujíc předpoklady, bere se touto cestou k samému počátku, aby byl upevněn; ona jemně táhne za sebou duševní zrak, zabořený v pravém slova smyslu do jakéhosi barbarského bahna, a vyvádí jej vzhůru, užívajíc pomoci a spoluvůdcovství těch oborů, o kterých jsme vyložili. Ty jsme opětovně ze zvyku nazvali vědami, ale potřebují jiného jména, silnějšího než mínění, slabšího však než věda – kdesi dříve jsme to určili jakožto myšlení –, ostatně komu nastává uvažovati o tak velikých otázkách jako nám, ten se nebude přiti o nějaké jméno.

Jistě ne.

Nýbrž postačí říci takové, které by svou zřetelností nějak jasně ukázalo ten duševní stav?

Ano.

Postačí tedy, řekl jsem, jako dříve¹⁴⁵ nazývati první stupeň věděním, druhý přemýšlením, třetí pak věřením a čtvrtý dohadováním; a oba druhé dohromady míněním, oba pak první rozumovým poznáním; oborem mínění jest dění, oborem poznání jsoucno; a jako se má jsoucno k dění, tak poznání k mínění, a jako se má poznání k mínění, tak se má vědění k věření a přemýšlení k dohadování. Avšak o obdobných poměrech u předmětů, ke kterým se tyto duševní činnosti vztahují, a o rozdělení obojího světa, světa mínění a světa rozumu, na dvě, o tom, Glaukóne, nemluvme, aby nás to nezavalilo ještě složitějšími výklady nežli předešlé otázky.

Pokud mohu sledovati, jsem v tom ostatním téhož mínění.

Tedy také nazýváš dialektikem toho, kdo při každé věci postihuje důvodný smysl její jsoucnosti? A o tom, kdo to nedovede, řekneš, že nemá o té věci rozumového vědění, právě proto, že není schopen ujasniti sobě i jinému ten smysl?

Ano, jak jinak?

Nuže tedy, i s dobrem jest tomu právě tak; kdokoli by nedovedl ideu dobra ode všeho ostatního úsudkem odloučiti a vymeziti

a neuměl jako v bitvě raziti si cestu všemi námitkami, snaže se vésti důkazy nikoli na základě zdání, nýbrž podle skutečnosti, a takto se pohybovati v celém tomto prostředí pevným soudem, o takovém člověku jistě řekneš, že nezná ani dobra samého o sobě, ani žádného jiného dobra, nýbrž dosahuje-li vůbec nějakého jeho obrazu, že ho dosahuje míněním, a ne věděním, že tráví tento nynější život ve snách a v dřímotě, a dříve, než se zde probudí, že přijde do Hádu a usne nadobro.

d

Ano, při Diovi, zcela jistě všechno toto řeknu.

Ale kdybys někdy ve skutečnosti vychovával své žáky, které teď vychovááš a vzděláváš jen v myšlenkách, jistě bys nedovolil, jak myslím, aby, jsouce jako nezměrné¹⁴⁶ veličiny bez rozumové přesnosti, vládli v obci a rozhodovali o největších věcech.

Ovšemže ne.

Uložíš jim tedy zákonem, aby si hleděli především tohoto vzdělání, ze kterého nabudou schopnosti co nejuvědomějším způsobem dávatí otázky i odpovědi?

e

Uložím, arci spolu s tebou.

Nuže, zdalipak se ti nezdá, že dialektika nám jako římsa dovršuje stavbu naukové soustavy a že by nebylo dobře možno ještě jinou nauku postavití výše nad tuto, nýbrž že to jest již vrchol

535

všech nauk?

Zajisté.

15. Tu tedy ti zbývá rozdělití, komu podáme tyto nauky a kterým způsobem.

Patrně.

Pamatuješ-li se pak na dřívější výběr správců, jaké lidi jsme mezi ně vybrali?

Jak by ne?

Nuže, co se týče ostatních znaků, zůstává v platnosti, že mají býti vybírány vlastnosti tam uvedené; jest totiž voliti především lidí nejpevnější a nejstatečnější a podle možnosti nejvzhladnější; ale vedle toho jest hledati netoliko lidí ušlechtilých a mužných

b

povah, nýbrž musí míti ve své vrozené povaze také ty vlastnosti, které jsou příhodné této výchově.
Jaké to vlastnosti stanovíš?

Pronikavá bystrost, příteli, jest jim nezbytnou podmínkou k chápání nauk a aby se neučili těžce. Neboť při úsilném učení ochabují duše mnohem spíše než v gymnasiích; duševní práce se jich totiž více dotýká, protože ji vykonávají samy, a ne společně s tělem.

Pravda.

Také jest hledati, aby to byl člověk s dobrou pamětí, neúmorný a naskrz pracovitý. Či myslíš, že by jinak někdo chtěl jednak se namáhati tělesně a k tomu ještě vynakládati tolik učení a cvičení? c

Myslím, že jinak nikdo, jenom člověk veskrze dokonalých schopností.

To právě jest nyní chyba, děl jsem, a proto jest filosofie zavalena nevážností, jak jsme také dříve řekli, že se jí zabývají nehodným způsobem; měli by se jí zajisté zabývatí nikoli nepovolání, nýbrž povolání.¹⁴⁷

Jak to?

Předně, kdo se jí chce zabývatí, nesmí v pracovitosti kulhati a býti jednou polovicí pracovitý, druhou polovicí líný. Tak tomu jest, kdykoli je někdo milovníkem gymnastiky i lovu a rád podniká všechna namáhání tělesná, ale není milovníkem učení ani poslouchání ani hledání, nýbrž ve všech těchto věcech se námahy štítí. Kulhavý jest i ten, kdo má svou pracovitost obrácenou opačným směrem. d

Jistou pravdu mluvíš.

Právě tak budeme jistě i co se týče pravdy pokládati za zmrzačilou tu duši, která sice úmyslné nepravdy nenávidí a těžce ji nese, jak sama u sebe, tak také velice se rozčiluje, když druzí mluví nepravdu, avšak neúmyslnou klidně přijímá, a když bývá přistiho- e vána v nějaké neznalosti pravdy, nic se nerozčiluje, nýbrž spokojeně jako vepř se válí v nevědomosti.

Zcela jistě.

I stran uměřenosti, statečnosti, povýšenosti a všech druhů ctnosti jest třeba býti velmi pilně na stráž, kdo jest nepovolání a kdo povolání. Neboť kdykoli někdo, ať jednotlivec, ať obec, nedovede takovýchto vlastností důkladně zkoumati, užívají nevě- 536

domky lidí kulhavých a neschopných ke všelijakým takovým úkolům a činí si je tu přáteli, tu vládci.

Ba věru, jest tomu tak.

- b Na nás tedy jest, abychom se všech takovýchto věcí bedlivě vystříhali, neboť budeme-li přiváděti k tomuto tak velikému učení a tak velikému cvičení jen lidi zdravých údů a zdravého rozumu a ty budeme vzdělávati, ani sama Spravedlnost nebude nám moci nic vytýkati a zachováme obec i ústavu; pakli však budeme k tomu voditi lidi jinačí, budou naše výsledky ve všem všudy opačné a na filosofii uvalíme ještě větší posměch.

To by bylo věru hanebné.

Ovšemže, odpověděl jsem; avšak cosi směšného stalo se právě teď i mně.

Co to?

- c Zapomněl jsem, že to jest jen zábava, a promluvil jsem příliš důrazně. Za řeči jsem se totiž zároveň ohlédl po filosofii, a když jsem spatřil, jak nehodně jest vláčena kalem, tu jsem se rozčilil a v jakémsi hněvu na viníky pronesl jsem svá slova, jak se mi zdá, příliš vážně.

Docela ne, při Diovi, aspoň jak se zdá mně, posluchači, ne.

- d Ale jak se zdá mně, řečníku, ano. Avšak na tu věc nezapomínejme, že jsme při dřívějším výběru vybírali starší muže, při tomto však to nebude možno; neboť nelze věřiti Solónovi,¹⁴⁸ že člověk k stáru jest schopen mnohému se učiti – ještě méně to dovede než běhati –, nýbrž všechny veliké a trudné práce náleží mladým lidem.

Nutně.

16. Musíme jim tedy ještě v chlapeckém věku předkládati počty a měřictví a všechny ty průpravné předměty, ve kterých mají býti vzděláni před dialektikou, ale tak, abychom nečinili zásadou vyučování učení nucené.

Jak to?

- e Protože řádné nauce se nemá člověk svobodný učiti otrockým způsobem. Tělesné námahy podstupované z donucení nečiní tělo o nic horším, ale v duši nemá trvání žádná nauka jí vnucená.

Pravda.

Tedy, příteli, nezacházej s dětmi při učení násilně, nýbrž ať se učí hravě, abys také lépe mohl pozorovati, k čemu se kdo svou přirozeností hodí. 537

Tvá řeč má rozumný důvod.

Což se nepamatuješ, tázal jsem se, jak jsme řekli, že i do boje jest voditi děti na koních jako diváky, a jestliže by někde bylo bezpečno, přiváděti je blíže a dávat jim okoušeti krve jako mladým psům?

Pamatuji se.

Tu pak kdo by se ve všem tom jevil pokaždé nejobratnějším, v tělesných námáhách, v učení i v hrůzách, má býti vybrán do jakéhosi zvláštního oddělení.

V kterém věku?

Když bývají propouštěni z nezbytných cvičení tělesných v gymnasiích; neboť tato doba, ať jsou to již dvě nebo tři léta, není schopna vykonati něco jiného, protože únava a spánek jsou nepřátelé učení. A zároveň jest i toto jednou, a ne nejmenší zkouškou, totiž jakým se každý ukáže v gymnasiích.

Jakpak by ne?

Po této pak době, když jim jest již dvacet let, budou z nich vybráni jinoši zvláště vynikající; ti budou vyznamenáváni před ostatními a nauky, které byly chlapcům při prvním vzdělávání podávány bez určitého pořádku, buďtež pro tyto uvedeny v srovnávací soustavu, tak aby vynikla příbuznost nauk jak mezi sebou navzájem, tak s přirozeností jsoucna.

Věru jedině takovéto poznání jest pevné, když v někom vznikne.

Jest to také nejdůležitější zkouška, kdo má nadání k dialektice a kdo ne; neboť kdo umí srovnávat, jest schopen k dialektice, kdo však neumí, není.

Souhlasím, odpověděl.

K těmto věcem tedy budeš musiti přihlížeti, a kteří mezi nimi v největší míře budou míti tuto vlastnost a budou vytrvalí v učení i vytrvalí v boji a v ostatních zákonitých povinnostech, ty zase, až překročí třicátý rok, budeš musiti vybrati z těch vybraných, dáti jim ještě větší vyznamenání a pozorovati, zkoušeje působením dialektiky, který z nich jest schopen s pominutím zraku a ostat-

ních smyslů jíti ve spojení s pravdou k samému jsoucnu. A tu ovšem jest potřebí bedlivé stráže, příteli.

Proč vlastně?

- e Nepozoruješ, tázal jsem se, jak veliké zlo nyní vzniká v pěstování dialektiky?

Jaké to?

Mladí lidé se nepochybně naplňují nezákonností.

Ba věru.

Nuže, myslíš si, že se s nimi děje něco nepochopitelného, a neodpouštíš jim?

Jak vlastně?

- 538 Jest to tak, jako kdyby podvržené dítě bylo vychovááno ve velikém bohatství, v četné a vznešené rodině a mezi četnými pochlebníky, a když by dospělo v muže, poznalo by, že není těch, kteří se vydávali za jeho rodiče, ale pravých rodičů by nenalezlo; dovedeš tušiti, jak by se choval tento člověk k těm pochlebníkům i k těm, kteří ho vydávali za svého, jednak v té době, kdy nevěděl o svém podvržení, a na druhé straně, kdy by již věděl? Či chceš poslechnouti, co já o tom tuším?

Chci.

- b 17. Tuším tedy, že v době, kdy by ještě neznal pravdy, více by si vážil otce i matky a ostatních domnělých příbuzných než pochlebníků a nebyl by tak snadno nevšímavý, kdyby se jim něčeho nedostávalo, a nedopustil by se tak snadno ani skutkem ani slovem nějaké křivdy proti nim a v důležitých věcech snáze by byl neposlušen pochlebníků nežli jich.

Pravděpodobně.

- c Když by však poznal skutečnost, tuším, že by naopak ochladl v úctě a pozornosti k těmto a s větším zápalem se oddal pochlebníkům: těch by teď poslouchal zcela jinak než dříve a jimi by se od té doby řídil ve svém životě, nezastřeně se s nimi stýkaje, kdežto onoho otce a ostatních domnělých příbuzných – kdyby nebyl povahy zvláště ušlechtilé – by nedbal zhoła nic.

Všechno, co pravíš, by se tak asi stalo. Ale jak se vztahuje toto podobenství k těm, kdo se věnují dialektice?

Takto. Máme zajisté od dětství jisté názory o spravedlivém a krásném, v nichž jsme byli vychováni, jsouce jim poddáni jako rodičům, poslouchajíc jich a majíce je v úctě.

Tak jest.

Nuže, jsou také jiné zájmy, těmto protivné a spojené s rozkošemi, zájmy, které pochlebenstvím mámí naši duši a strhují k sobě, ale nedovedou změnití přesvědčení těch, kteří mají jakýsi smysl pro mravnost; tito naopak mají v úctě ony otcovské zásady a těch poslouchají. d

Jest tomu tak.

A co tedy, když přijde k takovému člověku otázka a zeptá se: „Co jest krásné?“ a když on odpoví, co slýchal od zákonodárce, počne mu to dialektika vyvraceti a opět a opět vyvracejíc obrátí ho k mínění, že to, co řekl, není o nic více krásné než ošklivé, a stejně tak o spravedlivém a dobrém a o pojmech, které nejvíce choval v úctě – co myslíš, že on potom udělá s úctou k nim a poslušností? e

Nezbytno, že jich nebude již stejně ctíti ani poslouchati.

Když tedy již nebude jako dříve pokládati tyto pojmy za hodny úcty a za své příbuzné a naopak pravdivých nebude moci naléztí, lze čekati, že se snad obrátí k nějakému jinému životu nežli k životu hovějícímu samolibosti? 539

Nikoli.

Ukáže se tedy, myslím, že se stal z ctitele zákona odpůrcem zákona.

Nutně.

Nuže, není-li tedy stav těch, kteří se takto chápou dialektiky, zcela přirozený a, jak jsem právě řekl, hoden plného odpuštění?

A také útrpnosti.

Nuže, abys nemusel míti tuto útrpnost s lidmi třicetiletými, musíš je uváděti do dialektiky vším způsobem opatrně.

Ba věru.

Není-li pak hned to jedno důležité opatření opatrnosti, aby jí neokoušeli hned v mládí? Myslím totiž, že ti neušlo, že mládenečkové, jakmile prvně okusí dialektického umění, zneužívají ho jako hračky, užívajíce ho neustále ke sporům a napodobující počínání b

svých dialektických kritiků,¹⁴⁹ sami kritizují jiné a mají radost, když mohou jako štěňata svou řečí chňapati a trhati lidi, kteří jim jsou právě nablízku.

Ano, nesmírnou radost.

c Nuže tedy, když už svou dialektikou sami překonají mnoho lidí a od mnohých jsou překonáni, prudce a rychle upadají do stavu, že nevěří v nic z toho, več věřili dříve; odtud pochází, že oni sami i veškeren obor filosofie mají u ostatních lidí tak špatnou pověst.

Jistá pravda.

d Avšak starší člověk, děl jsem, není náchylný účastniti se takovéto ztřeštěnosti, nýbrž bude napodobovati spíše toho, kdo jest ochoten dialekticky zkoumati a bádati o pravdě, nežli kdo si jen pro zábavu hraje a se pře; tak bude jednak sám mravnější, jednak i ten obor učiní spíše váženým nežli neváženým.

Správně.

Jistě pak i všechna naše dřívější ustanovení byla učiněna ve směs z opatrnosti, aby ti, kterým dáme účast v dialektice, byli řádných a ustálených povah, a ne jako nyní, kdy tomu oboru se oddává kdekdo, i lidé naprosto neschopní.

Ovšemže.

18. Stačí snad tedy, aby setrvali v ustavičném a usilovném učení dialektice dvojnásobný počet let než onde, přičemž by nic jiného mimo to nedělali a jenom se zabývali těmi cviky, které jsou protějškem cvičení tělesných.

e Myslíš šest let nebo čtyři léta?

540 Řekni třeba pět. Neboť potom budeš je musiti poslat nazpět do oné jeskyně a přinutiti, aby vedli správu jak ve válce, tak na všech místech příslušících mladým mužům, tak aby se ani v praktické zkušenosti neopozdili za ostatními; a ještě i v těchto postaveních musí býti zkoušeni, zdali vytrvají a odolají svodům ze všech stran, či snad se odchýlí od svého směru.

A jak dlouhý čas k tomu stanovíš?

Patnáct let, odpověděl jsem. Když pak jim bude padesát let, tehdy ti, kteří všechno přestáli a ve všem všudy vynikli jak v činech, tak ve vědomostech, buďtež vedeni konečně k vlastnímu svému úkolu a přinucováni, aby nakloníce duševní zrak dívali se

na to samo, co všemu poskytuje světla, a spatříce dobro samo, aby podle jeho vzoru řídili jeden po druhém po všechen zbývající život jak obec, tak jednotlivce i sebe samy; většinu času ať věnují filosofii, ale kdykoli na každého dojde, ať vedle toho věnují svou práci politice a správě ve prospěch obce, ne že by v tom viděli něco krásného, nýbrž jako nezbytnou povinnost. A když v těchto zásadách vychovávají vždy jiné takové a zanechají je místo sebe strážci obce, odejdou na ostrovy blažených a tam budou bydlet; obec ať jim zřizuje veřejným nákladem pomníky a oběti, a to, bude-li s tím souhlasiti i výrok Pythiín, jako daimonům, pakli ne, jako mužům blízkým daimonům a bohům.

Překrásné správce jsi to vytvořil, Sókrate, jako nějaký sochař.

Také správkyňe, Glaukóne; neboť věz, že co jsem řekl, neplatí o nic více o mužích nežli o ženách, pokud by tam které z nich byly k tomu schopny svým přirozeným nadáním.

Pravda, jestliže budou míti ve všem stejnou účast s muži, jak jsme vyložili.

Teď je otázka, zdali připouštíte, že náš návrh obce a ústavy není jen tak docela zbožné přání, nýbrž že to jsou věci sice těžké, ale přece nějakým způsobem možné, a to žádným jiným, než jak bylo řečeno, když totiž se opravdoví filosofové, ať již několik jich, nebo jeden, stanou pány v obci; ti pak nebudou státi o nynější odměny, pokládajíce je za nedůstojné a bezcenné, ale nejvíce si budou vážiti pravdy a odměn z ní pocházejících a za nejdůležitější a nejnnutnější věc budou pokládati spravedlnost: služba spravedlnosti a její šíření bude jim zásadou, až budou pořádati svou obec.

Jak ji budou pořádati?

Všechny obyvatele starší než deset let, kteří jsou v obci, pošlou pryč na venkov,¹⁵⁰ jejich děti pak vezmou k sobě a budou je pěstovati odchylně od dosavadních zásad, jaké mají i rodiče, podle svých způsobů a zákonů, takových, jak jsme o nich tehdy vyložili; a tak bude nejrychleji a nejsnáze zbudována obec i ústava, o které jsme mluvili, a bude šťastna jednak sama, jednak také nejvíce prospěje národu, ve kterém by se uskutečnila.

b Jistě; a jak by se mohla uskutečnit, jestliže by se kdy uskutečnila, to jsi, Sókrate, podle mého zdání dobře pověděl.

Nuže tedy, děl jsem, snad již jsou dovršeny naše výklady o této obci i o muži jí podobném? Vidíme zajisté zřejmě i jeho, jaký má podle našeho mínění býti.

Vidíme, odpověděl; a tvá otázka jest podle mého zdání úplně probrána.